

ZAMON (TENSES) KATEGORIYASINING O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA IFODALANISHI

To'rayeva Maftuna Abdiraim qizi

Samarqand davlat chet tillari instituti magistranti

maftunaturayeva.uz.@gmail.com

+998906140950

Abstract. This article analyzes the morphological and semantic representation system of the category of tense in Uzbek and English. The similarities and differences of tense forms in both languages are considered on the basis of a comparative approach. The study analyzes the functional loads of grammatical means, verb forms and time indicators in speech.

Keywords: category of tense, present tense, past tense, future tense, grammatical form, aspect, comparative analysis.

Аннотация. В статье анализируется морфологическая и семантическая система представления категории времени в узбекском и английском языках. Сходства и различия форм времени в обоих языках рассматриваются на основе сопоставительного подхода. В исследовании анализируется функциональная нагрузка грамматических средств, глагольных форм и показателей времени в речи.

Ключевые слова: категория времени, настоящее время, прошедшее время, будущее время, грамматическая форма, аспект, сопоставительный анализ.

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillarida zamon kategoriyasining morfologik va semantik jihatdan ifodalanish tizimi tahlil qilinadi. Ikkala tilda zamon shakllarining o'xshash va farqli tomonlari qiyosiy yondashuv asosida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda grammatik vositalar, fe'l shakllari va vaqt ko'rsatkichlarining nutqdagi funksional yuklamalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: zamon kategoriyasi, hozirgi zamon, o'tgan zamon, kelasi zamon, grammatik shakl, aspekt, qiyosiy tahlil.

Kirish. Til tizimida fe'l zamon shakllari harakat yoki holatning vaqtga nisbatan ifodalanishini ta'minlovchi asosiy grammatik kategoriya hisoblanadi. Har bir tilda zamon shakllari til egasining voqeani idrok etish tarzi, vaqtni ifodalashdagi madaniy tafakkuri va til tizimining grammatik qurilishi bilan chambarchas bog'liq. Shu bois, zamon kategoriyasining o'zbek va ingliz tillaridagi ifodalanishi o'rganilishi zarur bo'lgan qiyosiy lingvistik masalalardan biridir.

O'zbek tili agglutinatив tipdagi til bo'lib, unda zamon morfologik qo'shimchalar orqali aniq ko'rsatiladi. Ingliz tili esa analitik tuzilmaga ega bo'lib, zamon fe'l yordamchilari, fe'lning shakli (infinitiv, participle) va yordamchi so'zlar orqali ifodalanadi. Bu tipologik farq ikki til o'rtasidagi grammatik tuzilmani tahlil qilish uchun keng imkoniyat yaratadi.

Asosiy qism. Zamon kategoriyasi fe'lning grammatik kategoriyalaridan biri bo'lib, harakat yoki holatning voqelikka nisbatan vaqt jihatidan joylashishini ifodalaydi. U orqali gapda ifodalangan harakatning qachon sodir bo'layotgani, bo'lganligi yoki bo'lishi haqida ma'lumot beriladi. Demak, zamon kategoriyasi — vaqt va harakat munosabatini grammatik jihatdan ko'rsatuvchi vositadir.

O'zbek tilida zamon kategoriyasi, asosan, fe'lning zamon shakllari orqali ifodalanadi. Bu shakllar fe'l negiziga zamonaviy, o'tgan yoki kelasi zamon qo'shimchalari qo'shilishi bilan hosil bo'ladi.

2. O'zbek tilidagi zamon turlari

O'zbek tili grammatik tizimida uch asosiy zamon turi mavjud:

1. Hozirgi zamon (present tense)

2. O'tgan zamon (past tense)

3. Kelasi zamon (future tense)

Har biri o'z ichida turli grammatik shakllarga ega bo'lib, nutqdagi aniqlik darajasi va voqeaga munosabat bilan farqlanadi.

3. Hozirgi zamon

Hozirgi zamon harakatning ayni nutq paytida yoki unga yaqin vaqtda kechayotganini bildiradi.

Bu zamon –yap, –moqda, –yotir kabi qo‘shimchalar orqali ifodalanadi.

Misollar:

Men kitob o‘qiyapman.

Ular darsda gaplashmoqda.

Bu shakllar zamon bilan bir qatorda harakatning davomiyligini ham ifodalaydi.

Shuningdek, o‘zbek tilida hozirgi zamon odatdagi yoki takroriy harakatni ham bildirishi mumkin:

Men har kuni erta turaman.

U doimo vaqtida keladi.

4. O‘tgan zamon-o‘tgan zamon nutq paytiga nisbatan avval sodir bo‘lgan harakatni bildiradi. U bir necha grammatik shaklda ifodalanadi:

Aniq o‘tgan zamon: –di, –di(lar)

Men maktabga bordim.

U kitobni o‘qidi.

Taxminiy yoki eshitilgan o‘tgan zamon: –gan, –kan

U kecha kelgan (men bilmayman, boshqadan eshitganman).

Doimiy o‘tgan zamon: –ar edi

U har kuni darsga vaqtida kelar edi.

Demak, o‘tgan zamon shakllari nutq subyektining voqeaga munosabatini (aniqlik, eshitilganlik, odatlik) ham ko‘rsatadi.

5. Kelasi zamon -kelasi zamon hali sodir bo‘lmagan, ammo kelajakda amalga oshishi kutilayotgan harakatni bildiradi.

Asosan quyidagi shakllar bilan ifodalanadi:

Aniq kelasi zamon: –adi, –moqchi

Men ertaga maktabga boraman.

U siz bilan uchrashmoqchi.

Noaniq kelasi zamon: –ar, –sa

U vaqt topsa, albatta kelar.

O‘zbek tilida kelasi zamon ko‘pincha niyat, reja yoki ehtimol ma’nosini ham bildiradi.

Ingliz tilida zamon fe’lning yordamchi fe’llar (auxiliary verbs) va fe’l shakllari orqali ifodalanadi. Bu tilda 3 asosiy zamon mavjud (Present, Past, Future), ammo har biri to‘rtta aspektual shaklga ega bo‘lib, jami 12 ta zamon shakli hosil qiladi:

Asosiy zamon Oddiy Davomiy Tugallangan Tugallangan davomiy

Hozirgi (Present) I write I am writing I have written I have been writing

O‘tgan (Past) I wrote I was writing I had written I had been writing

Kelajak (Future) I will write I will be writing I will have written I will have been writing

Ingliz tili zamon tizimi aspektual xususiyatga ega, ya’ni fe’l harakatining davomiyligi yoki tugallanganlik darajasi grammatik jihatdan ifodalanadi. Bu holat o‘zbek tilidan asosiy farqdir.

Zamon ifodasi vositasi Qo‘shimchalar (-di, -yapti, -ar, -adi) Yordamchi fe’llar (be, have, will) va fe’l shakli

Zamonlar soni 3 ta (o‘tgan, hozirgi, kelajak) 12 ta (3 zamon × 4 aspekt)

Aspekt kategoriyasi Mustaqil rivojlanmagan Aspekt kuchli ifodalangan (Perfect, Continuous)

So‘z tartibi Erkin Qat’iy (S + V + O)

Vaqtni aniqlovchi vositalar Kontekst va affikslar Fe’l shakllari va yordamchi fe’llar

Bu jadvaldan ko‘rinadiki, ingliz tilida zamon kategoriyasi morfologik va sintaktik vositalar orqali ifodalanadi, o‘zbek tilida esa morfologik (affiks) vositalar asosiy rol o‘ynaydi.

Shuningdek, ingliz tilida Perfect shakllar o‘tgan harakatning hozirgi natijasini bildiradi, o‘zbek tilida esa bu ma’no leksik yoki kontekstual yo‘l bilan ifodalanadi:

I have eaten → Men ovqat yeb bo‘ldim (yordamchi fe’l “bo‘l-” orqali).

Xulosa. O‘zbek va ingliz tillarida zamon kategoriyasi harakatning vaqt bilan bog‘lanishini ifodalovchi muhim grammatik hodisadir. Ingliz tili zamon kategoriyasi

jihatidan murakkab tizimga ega bo'lib, u nafaqat vaqt, balki aspektual ma'noni ham ifodalaydi. O'zbek tili esa soddaroq, affiksial tizim asosida zamoni bildiradi.

Shu bois, ingliz tilini o'rgatishda zamon shakllarining aspektual ma'nosini o'zbek tilidagi vaqt tushunchasi bilan qiyoslab o'rgatish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Хоразмиева, Н. (2019). O'zbek tilining grammatikasi: Morfologiya. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
2. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). A Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman.
3. Huddleston, R., & Pullum, G. (2002). The Cambridge Grammar of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Rasulov, M. (2015). Qiyosiy tilshunoslik asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Swan, M. (2016). Practical English Usage. Oxford: Oxford University Press.